

**TAHİR İLE ZÜHRE HİKÂYESİ
(KIBRIS TÜRK VARYANTI)'NİN
YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ**

*Burak GÖKBULUT**

ÖZET

Kıbrıs Türk halkı arasından derlenmiş çeşitli sözlü anlatımlar içerisinde halk hikâyeleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu halk hikâyelerinden bir tanesi de Tahir ile Zühre hikâyesidir. Biz çalışmamıza, ilk olarak halk hikâyesinin belli başlı tanımlarına yer vermeye çalıştık. Daha sonra da Tahir ile Zühre hikâyesinin Kıbrıs Türk varyantının epizot yapısını değerlendirmeye çalıştık. En son olarak da bu hikâyedeki motifleri değerlendirerek çalışmamızı tamamladık.

Anahtar Kelimeler: Tahir ile Zühre, Kıbrıs, halk hikâyesi, epizot, motif.

**STRUCTURAL EXAMINATION
OF THE FOLK STORY OF “TAHİR İLE ZÜHRE
(CYPRUS TURKISH VARIANT)”**

ABSTRACT

Folk stories have a major importance among the various oral narratives that are collected from the Turkish Cypriot people. “Tahir ile Zühre” is one of those folk stories. In this article, first of all, we tried to define the fundamentals of the “folk stories”. After that, we tried to interpret the episode structure of “Tahir ile Zühre (Cyprus Turkish Variant)”. Finally, we completed our study by interpreting the motif examination of “Tahir ile Zühre”.

Key Words: Tahir ile Zühre, Cyprus, folk story, episode, motif.

* MAH., Yakın Doğu Üniversitesi, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, burakgokbul@yahoo.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Kıbrıs Türk sözlü kültür ürünlerinin anlatımı ve aktarımı gün geçtikçe daha da zayıflamakta ve bu ürünler kaybolma noktasına doğru gitmektedir. Günümüzde masal, destan, halk hikâyesi anlatıcılığı ve âşıklık, meddahlık gibi önemli kültürel değerler ortadan kalkmıştır. Artık Hüseyin Teralı, Mustafa Muzaffer Özboşnak, Mehmet Mulla Ali (Mehemmedo) gibi âşıklar¹, Aynalı (Âşık Hüseyin) gibi destan anlatıcıları, Meddah Mustafa Dayı, Mono Hüseyin Dayı gibi meddahlar², Karagözcü Kani Dayı, Mulla Hasan, Koca İbrahim gibi karagöz oynatıcıları³ kalmamıştır. Teknolojik icatlara ve sosyal yaşama yenik düşen ve kendine icra ortamı ve izleyici-dinleyici topluluğu bulamayan sözlü kültür ürünleri maalesef günden güne hafızalardan silinmeye mahkûm olmaktadır. Televizyon, bilgisayar vb. teknolojik icatların olmadığı dönemlerde insanların eğlence ve hoşça vakit geçirme aracı olan, kahvehanelerde, köy meydanlarında vs. icra edilen sözlü anlatmalar (halk hikâyeleri, destanlar, masallar...), geleneksel seyirlik oyunları (Karagöz, ortaoyunu, meddahlık) gibi kültürel değerlerimiz bugün artık geleneksel ortamlarında icra edilmemektedirler. Bizim burada incelemeye çalıştığımız “Tahir ile Zühre”nin Kıbrıs Türk varyantı da dâhil olmak üzere diğer tüm anlatmalar artık geleneksel ortamları içinde anlatılmamaktadır. Bu anlatmalar ancak belleklerde kalan şekliyle derleyiciler tarafından kaynak kişilerden derlenmektedirler. Mustafa Gökçeoğlu tarafından derlenen “Tahir ile Zühre”⁴ adlı halk hikâyesi 1988’de Gönyeli-Lefkoşa’da derlenmiştir. Mustafa Gökçeoğlu’nun verdiği bilgilere göre hikâyeyi anlatan kaynak kişinin adı Hüseyin Koloz’dur. Hüseyin Koloz 1908’de doğmuş olan, çobanlıktan emekli, ilkokul mezunu bir kişidir.

Kıbrıs Türkleri arasında anlatılan diğer anlatmalar gibi halk hikâyelerinin tür özellikleri de Türkiye’deki halk hikâyesi anlatı türüyle ortak özellikler taşımaktadır. Türkiye’de halk hikâyesi ile ilgili yapılmış tanımlar ve değerlendirmelerden bazıları şunlardır:

Şükrü Elçin’e göre; “Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya mekân içinde ‘efsane, masal, menkıbe, destan vb.’ mahsullerle beslenerek dinî, tarihî, içtimaî hadiselerin potasında iç

¹ Mahmut İslamoğlu, “Kıbrıslı Türk Âşıklar ve Rum Halk Edebiyatına Katkıları”, Kıbrıs Türk Kültür ve Sanatı-Araştırma, İnceleme ve Tebliğler, Yakın Doğu Matbaası, Lefkoşa 1994, s.105.

² Mehmet Ertuğ, Geleneksel Kıbrıs Türk Tiyatrosu, KKTC Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa 1993, s.25.

³ Mehmet Ertuğ, age., s.10-14.

⁴ Mustafa Gökçeoğlu, Hikâyelerimiz Tekerlemelerimiz, Ultra Matbaacılık 1999, s.84-97.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir.”⁵

Ali Berat Alptekin’e göre ise halk hikâyeleri; “Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık vb. konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslâm ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatmalardır.”⁶

Mehmet Aça da halk hikâyesi hakkında şunları söylemektedir; “Halk hikâyesi kavramı kahramanlık destanlarından sonra teşekkül eden ve nazım nesir karışımı bir yapı sergileyen, destanlara nazaran daha kısa ve gerçekçi, yerleşik hayat/düzen mahsulü metinleri karşılamak amacıyla kullanılmaktadır.”⁷

“Tahir ile Zühre”⁸ ve “Âşık Garip”⁹ adlı halk hikâyeleri hakkında önemli çalışmaları bulunan Fikret Türkmen ise destan ile halk hikâyesinin ayrıldığı noktaları şöyle tespit eder: “a) Halk hikâyelerinde tarihî bir vakanın olması şart değildir. b) Halk hikâyeleri nazım-nesir karışıktır. Zamanla nesir nazma üstünlük kazanmıştır. c) Şahısların ve olayların anlatılmasında realist çizgilere daha çok yer verilmiştir. d) Kahramanlıktan çok aşk maceraları konunun ağırlığını teşkil etmektedir. Ayrıca destanlar belli bir daire teşkil ederler. Halk hikâyelerinde -bilhassa aşk konulu olanlarda- böyle bir daire söz konusu değildir. Hikâyenin kahramanı âşık olur, sevgilisine kavuşmak için maceralara atılır ve sevgilisine kavuşur. Hikâye burada biter. Hâlbuki destanlarda durum böyle değildir. Meselâ; Manas destanını Manas’ın oğlu Semetey ve onun oğlu Seytek devam ettirirler.”¹⁰

Pertev Naili Boratav’a göre, “... yeni ve orijinal bir nev’î karakteri alarak meydana gelen halk hikâyeleri, yerini tuttuğu destanın birçok vasfını hâlâ taşımaktadır. Fakat bunlar onun asıl karakterini verenler değildir. Süratle yeni bir nev’e gidiş vakıası karşısında bulunuyoruz: Destanî anane gittikçe zayıflıyor, çünkü destanın aslî karakterini tayin eden sosyal şartlar gittikçe ortadan kayboluyor.”¹¹

⁵ Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s.444.

⁶ Ali Berat Alptekin, Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s.18.

⁷ Ali Berat Alptekin, age., s.18.

⁸ Fikret Türkmen, Tahir İle Zühre (İnceleme-Metin), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998, 288 sayfa.

⁹ Fikret Türkmen, Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, 313 sayfa.

¹⁰ Fikret Türkmen, age., s.XI.

¹¹ Pertev Naili Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s.46.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Halk hikâyesiyle ilgili yapılan belli başlı tanımlar bu şekildedir. Kıbrıs'ta anlatılan halk hikâyeleri de Türkiye'deki halk hikâyeleri ile benzer özellikleri taşımaktadır. Örneğin; Kıbrıs'ta anlatılan halk hikâyelerinin nazım-nesir karışımı anlatmalar olması, ağırlıklı olarak aşk konusunun işlenmesi, hikâyelerin âşıklar ve meddahlar tarafından icra edilmesi, epizot yapısının benzemesi, motiflerinin benzemesi vb. yönleriyle ortak bir özellik arz etmektedir.

Bizim burada uygulayacağımız değerlendirme yöntemi, Fikret Türkmen'in "Tahir ile Zühre"¹² çalışmasında uyguladığı yöntemle aynıdır. Bu çalışmanın "1. Bölüm"ünü oluşturan "Tahir ile Zühre Hikâyesinin Varyantları ve Yapı Bakımından Karşılaştırması"¹³ adlı bölümde hikâyenin yirmi dört varyantının epizotları karşılaştırılarak hikâyenin ortak yapısı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bizim burada yapacağımız çalışmada da aynı yöntem kullanılarak hikâyenin epizotları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hikâyenin epizotları ortaya konulurken diğer varyantlarla ortak olan noktaları da belirtmeye çalışılacaktır. "Tahir ile Zühre"nin Kıbrıs Türk varyantındaki epizotlara baktığımız zaman diğer varyantlarda yer alan üç epizodun burada eksik olduğunu görmekteyiz.

Kıbrıs Türk varyantında ve "Varyantların bir kısmında (Alt. Os., Türkistan, Özbek, Tobol, Tarançı, S4, S5, S6, Karagöz, Ortaoyunu) Tahir'in ilk dönüşünden sonra, ikinci defa sürgün edilmesi verilmemiştir"¹⁴

Yine "Tahir'in ikinci defa dönüşü", "Zühre'nin başkası ile evlendirilmek istenmesi" epizotlarına da Kıbrıs Türk varyantında rastlanılmaz. Kıbrıs Türk varyantında mevcut ve eksik olan epizotlar sırayla şöyledir:

1. Tahir ile Zühre'nin Aileleri (Bu epizot Kıbrıs Türk varyantında mevcuttur.),
2. Kahramanların Doğumu ve Âşık Olmaları (Bu epizot Kıbrıs Türk varyantında mevcuttur.),
3. Âşıkların Evlenmelerinin Engellenmesi (Bu epizot Kıbrıs Türk varyantında mevcuttur.),
4. Tahir'in İlk Sürgüne Gönderilmesi (Bu epizot Kıbrıs Türk varyantında mevcuttur.),

¹² Fikret Türkmen, age, 1998.

¹³ Fikret Türkmen, age., s.31-100.

¹⁴ Fikret Türkmen, age, s. 64.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

5. Tahir'in İlk Dönüşü (Bu epizot Kıbrıs Türk varyantında mevcuttur.),
6. Tahir'in İkinci Defa Sürülmesi (Bu epizot Kıbrıs Türk varyantında bulunmamaktadır.),
7. Tahir'in İkinci Defa Dönüşü (Bu epizot Kıbrıs Türk varyantında bulunmamaktadır.),
8. Zühre'nin Başkası ile Evlendirilmek İstenmesi (Bu epizot Kıbrıs Türk varyantında bulunmamaktadır.),
9. Tahir'in Sonu (Bu epizot Kıbrıs Türk varyantında mevcuttur.),
10. Zühre'nin Akıbeti (Bu epizot Kıbrıs Türk varyantında mevcuttur.),
11. Rakibin Akıbeti (Bu epizot Kıbrıs Türk varyantında mevcuttur.),
12. Ölümünden Sonra Meydana Gelen Efsaneler (Bu epizot Kıbrıs Türk varyantında mevcuttur.).

Çalışmamız içerisinde adı geçen varyantlar ile ilgili detaylı bilgi Fikret Türkmen'in "Tahir ile Zühre"¹⁵ adlı çalışmasında yer almaktadır. Bu varyantlar ile ilgili bilgileri burada vermeyi uygun bulmadık. Biz burada sadece bu varyantların isimlerini vermeye çalışacağız. "Tahir ile Zühre" adlı çalışmada şu varyantlar¹⁶ inceleme konusu yapılmıştır: Yazma, S1, S2, S3, S4, S5, S6, S7, S8, S9, Azerbaycan(Az.), Alt Osmanischei (Alt. Os.), Rodop, Kırım, Tobol, Tarançı, Özbek, Türkmen, Türkistan, Arnavut, Ermeni, Karagöz, Ortaoyunu adlı varyantlar.

Şimdi sırasıyla "Tahir ile Zühre"nin Kıbrıs Türk varyantındaki epizotlara bakmaya çalışalım.

1. Tahir ile Zühre'nin Aileleri:

Hikâyenin Kıbrıs Türk varyantında Zühre'nin babası padişah, Tahir'in babası ise vezirdir. "Zühre'nin babası, hikâyenin bütün varyantlarında ya siyasî bir iktidar sahibi ya da zengin bir kişi olarak gösterilmektedir. Tahir'in babası yirmi dört varyanttan on ikisinde Zühre'nin babasının veziridir."¹⁷

¹⁵ Fikret Türkmen, age, s.22-28.

¹⁶ Fikret Türkmen, age, s.22-28.

¹⁷ Fikret Türkmen, age, s.32-33.

Tahir ile Zühre'nin anneleri de birbirlerini tanıyan kişilerdir. "Çocuksuzluk" yüzünden dert yakınan her iki kadın da birlikte dolaşmaya çıktıkları sırada yaşlı adam (derviş) ile karşılaşır.

Hikâyenin Kıbrıs Türk varyantında kahramanların yaşları hakkında ise herhangi bir bilgiye rastlanılmaz. Diğer varyantlarda Tahir ile Zühre'nin babalarının yaşlı oldukları belirtilirken, Kıbrıs Türk varyantında böyle bir bilgiye rastlanılmaz.

2. Kahramanın Doğumu ve Âşık Olmaları:

a. Kahramanı Doğumu:

Hem padişah ve veziri hem de onların hanımları "çocuksuzluk" yüzünden çok üzüntü ve dert çekmektedirler. Padişah devamlı olarak, günü geldiğinde padişahlığını kime devredeceğini düşünür ve soyunun kuruyacağından endişe eder. Bu sırada bu üzüntüyle bir yol tutup gezintiye çıkan padişah ve vezirin hanımlarının karşısına "yaşlı bir adam" (derviş) çıkar. Yaşlı adam koynundan bir "elma" çıkarır ve kadınlara verir. Bu elmayı ikişer parçaya bölüp yemelerini böylece birinin kızının birinin de oğlunun olacağını söyler. Ancak onlarla bir "sözleşme" yapar. Yapılan sözleşmeye göre doğan çocukların büyüyünce birbirleriyle evlendirilmesi gerekmektedir. Hikâyenin diğer varyantlarında da "doğumu hazırlayan şartlar içinde 'sözleşme' yani doğacak çocukların birbirlerine verilmesi vaadi vardır."¹⁸

Elmayı verip bu açıklamaları yapan "yaşlı adam" konuşması biter bitmez ortadan kaybolur.

Saraya dönen kadınlar elmayı dörde bölüp ikişer dilim yerler ve elmanın kabuklarını da "halayığa"(Halayık: Arap köle kadın) verirler. Elmayı ve kabuklarını yiyen bu üç kadın gebe kalır ve dokuz ay on gün sonra doğurur. Padişahın hanımı bir kız, vezirin hanımı ve halayık da birer erkek çocuk doğururlar.

Diğer varyantlarda "Doğumda kutsal bir dervişin ve elmanın olaya karışmasının mantıklı ve inanılır olması için her iki kahramanın babası da yaşlı olarak gösterilmiştir."¹⁹ Ancak Kıbrıs Türk varyantında babaların yaşlarıyla ilgili bir bilgi verilmez. Yine Kıbrıs Türk varyantında "yaşlı adam" (derviş) ile karşılaşır elmayı alanlar padişahın ve vezirin eşleri iken, yazma taşbasması varyantlarda

¹⁸ Fikret Türkmen, age, s. 33.

¹⁹ Fikret Türkmen, age, s. 33.

dervişle karşılaşmış elmayı alan padişah ve vezirdir.²⁰ Erzurumlu Âşık Behçet Mahir'in anlatmış olduğu varyantta da padişah ve vezir tebdil-i kıyafet ederek yola çıkarlar ve dervişin verdiği elmayı yerler.²¹ Tebdil-i kıyafet etme durumu Kıbrıs Türk varyantında bulunmayan bir durumdur. Yazma, S2, S5, S8, S9, Tobol, Tarançı ve Kırım varyantlarında da kahramanların babaları kıyafet değiştirmeden kutsal kişilere rastlarlar.

Hikâyede ad koyma ile ilgili özel bir uygulama yoktur. Sadece onlara hangi isimlerin verildiği belirtilir. Padişahın kızına Zühre, vezirin oğluna Tahir, halayığın oğluna da Karaçol adı koyulur.

b. Âşık Olmaları:

Eğitim almaya başlayan çocuklar bir gün birlikte okuldan dönerlerken bir "kocakarı" ile karşılaşır. Kocakarı Zühre'ye Tahir ile kardeş olmadıklarını ve hatta Tahir'le nişanlı olduklarını söyler. Kocakarı başka bir gün de bu gerçekleri Tahir'e anlatır. İlk önce kocakarının söylediklerine inanan Tahir ile Zühre, sonraları buna inanır ve birbirlerine âşık olurlar. Diğer varyantlarda da Kıbrıs Türk varyantında olduğu gibi, "Kahramanlar buluş çağına erişinceye kadar birlikte büyürler ve birlikte okula giderler. Hatta kardeş olduklarına inanırlar. Herhangi bir yolla kardeş olmadıklarını öğrenince de sevmeye başlarlar. Kardeş olmadıklarını öğrendikleri anda birbirlerinin sözlüsü olduklarını da öğrenmişlerdir."²²

3. Âşıkların Evlenmelerinin Engellenmesi

a. Engellemenin Sebebi

Kızının büyüdüğünü gören padişahı düşünceler sarmaya başlar. Padişaha göre kendisi koskoca bir padişah ve kızı bir vezirin oğluyla evlenmemelidir. "İncelenen yirmi dört varyantın hemen hepsinde padişah çeşitli tahriklere kapılarak Zühre'yi Tahir'e vermek istemez."²³

b. Engellemenin Şekli

İlk engelleme Tahir'in anne ve babasını öldürme yoluyla gerçekleşir. Bu engellemede ilk olarak kızının bir vezirin oğluyla evlenmesini istemeyen ve bu duruma sinirlenen padişahın aklına hanımının "yaşlı adam" ile yaptığı evlilik sözleşmesi gelir. Ancak

²⁰ Fikret Türkmen, age, s. 34.

²¹ Fikret Türkmen, age s. 34.

²² Fikret Türkmen, age, s. 40.

²³ Fikret Türkmen, age, s. 40.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

sonunda sudan bir sebeple Tahir'in babasının ve annesinin yani vezir ve eşinin kellelerini aldırır. “Diğer varyantların da pek çoğunda Tahir'in ailesi katledilir.”²⁴ Daha sonra da padişah Tahir ile Zühre'yi kardeş gibi büyütür. Bu yolla onların birbirleriyle evlenmelerini engellemeye çalışır.

Bir süre sonra kardeş olmadıklarını öğrenen Tahir ile Zühre birbirlerine âşık olurlar. Bu yakınlaşmayı fark eden padişahın gözcüleri durumu padişaha bildirirler. Padişah ilk önce bu durumu umursamaz görünür; ancak bir zaman sonra Tahir'i “sürgün”e göndermeye karar verir.

c. Engellemeye Yardım Eden Şahıslar

Hikâyede, engellemeye yardım eden şahıslar arasında “halayık (Arap köle kadın)” (Yazma ve taşbasma varyantlarda da Arap köle bulunmaktadır.²⁵) ve onun oğlu “Karaçol” sayılabilir. Diğer varyantlarda da “Engellemeye yardım eden şahıslar genellikle padişahın buyruğu altında bulunan insanlar arasındadır.”²⁶ Kıbrıs'tan farklı olarak “engellemeyi yapan ise hemen hemen bütün varyantlarda Zühre'nin annesidir.”²⁷ Kıbrıs'ta ise Zühre'nin annesi yerine halayık ve Karaçol hikâye boyunca boş durmaz ve her fırsatta padişahı devamlı olarak Tahir'e karşı kışkırtır. Çünkü halayık, Zühre ile oğlu Karaçol'un evlenmesini ister.

4. Tahir'in Sürgüne Gönderilmesi

Padişahın Tahir'i sürgüne gönderme kararının ardından hazırlıklara başlanır. Tahir bir sandığın içinde denize atılacaktır. Bunu duyan Zühre sandığın yapımında bizzat rol alır. Sandık bittikten sonra Tahir sandığa kapatılarak denize atılır. (S6, Rodop, Tobol, Tarañı, Özbek, Türkmen varyantlarında da Tahir bir sandığa konulup suya atılır.²⁸ Ayrıca S6, Rodop, Özbek varyantlarında da, Kıbrıs Türk varyantına daha yakın bir şekilde, Zühre'nin babası, Tahir'i bir sandığa koydurup deryaya attırır.²⁹) Sandık yüze yüze “Fest padişahı”nın ülkesine varır. O anda sahilde gezen Fest padişahının üç kızı, aralarında anlaşma yaparlar: “Sandıktan mal çıkarsa küçük ve ortanca kızın; can çıkarsa büyük kızın olacaktır.” Daha sandık açılmadan Tahir ile atışmaya başlayan büyük kız Tahir'i görür görmez

²⁴ Fikret Türkmen, age, s. 42.

²⁵ Fikret Türkmen, age, s. 46.

²⁶ Fikret Türkmen, age, s. 45.

²⁷ Fikret Türkmen, age, s. 45.

²⁸ Fikret Türkmen, age, s. 54.

²⁹ Fikret Türkmen, age, s. 45.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

ona âşık olur ve daha sonra onunla evlenir. Kızın babası da tahtını Tahir'e bırakmak istediğini söyler ve Tahir de bunu kabul eder.

Hikâyenin “Özbek varyantında da Tahir bir sandığa konularak suya bırakılır. Tahir sandıkla Horasan şehrine gelir. Horasan şahının üç kızı Tahir'i kurtarırlar. Bunu yaparken saç en uzun olan küçük kız Tahir'e âşık olur ve padişahın zoruyla Tahir onunla evlenir.”³⁰ Kıbrıs Türk varyantı, Tahir'in sandığa konulup sürgüne gönderilmesi ve üç kızdan biriyle evlenmesi yönleriyle Özbek varyantıyla benzerlik göstermektedir.

Hikâyenin “Rodop varyantında da Tahir bir sandığa konularak nehre atılır ve sonunda gezmeye çıkmış olan iki kız kardeş onu kurtararak evlerine götürür.”³¹

5. Tahir'in Geri Dönüşü

Tahir sürgüne gönderildiği ülkede gayet iyi karşılanır ve orada herhangi bir kötülükle karşılaşmaz. Ancak yine de kendi yurduna dönmek ister. Bu isteğini padişaha (eşinin babasına) bildirir. Bunun üzerine padişah Tahir'in ülkesine götürülmesini emreder. Böylece Tahir gemi ile denizde yol almaya başlar. Yolun yarısını geçince Tahir gemiyi durdurur ve geri kalan yolu kendisinin gideceğini söyler ve bir tahta parçasına tutunarak sonunda Zühre'nin köşkünün bulunduğu kıyıya varır. Ağlamaktan yorgun düşen Zühre, Tahir döndüğü gece uykudaydı. Ancak Tahir'in geldiğini duyan Zühre bir süre sonra uyanır ve Tahir'i saraya getirtir. Tahir'in saraya girmekte olduğunu fark eden Karaçol Tahir'i engellemeye çalışır, ancak bunu başaramaz. Bunun üzerine Karaçol, Tahir'in döndüğünü padişaha bildirir. Tahir'in döndüğünü duyan padişah, onu yakalatma emrini verir.

6. Tahir'in Sonu

Padişahın emriyle Tahir'i yakalayan askerler, onu padişahın huzuruna çıkarırlar. Padişah Tahir'e; “Eğer içinde Zühre kelimesi geçmeyen üç dörtlük söylersen seni affedeceğim.” der. Ancak Tahir daha ilk dörtlükte, aşkına yenik düşerek, Zühre'nin adını kullanır. (S6, S8, S9, Rodop, Kırım, Taranç, Özbek, Türkmen, Türkistan ve Arnavut varyantlarında da Tahir, Zühre'nin ismini kullanmadan üç türkü söyleyemediği için kellesi alınır.)³²

Böyle olunca padişah cellatlara Tahir'i infaz emrini verir. Ancak cellatlar Tahir'e kıyamazlar. Bunun üzerine Karaçol Tahir'i

³⁰ Fikret Türkmen, age, s. 52.

³¹ Fikret Türkmen, age, s. 51.

³² Fikret Türkmen, age, s. 83.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

öldürebileceğini söyler ve onu şehir dışına çıkartarak kılıçla kellesini alır; vücudunu da parça parça eder.

Daha sonra Zühre Karaçol'a bir avuç altın vererek ondan Tahir'in vücut parçalarını ve kanla ıslanan toprağı alıp getirmesini ister. Karaçol bu parçaları bir torbaya doldurup Zühre'ye getirir. Zühre ağlaya sızlaya Tahir'in vücut parçalarını yerli yerine koyar ve kırk gün kırk gece ağlayarak Tahir'in ölü bedenini gözyaşıyla yıkar. Kırkinci gün Zühre'nin hapşırmasıyla Tahir'in bedeni canlanır; ancak hemen ardından, Zühre'nin konuşmasıyla büyü bozulur ve Tahir tekrar ölür; öldükten sonra da boynunun kesildiği yere gömülür.

Tahir'in tekrar dirilip canlanması durumuyla S9 ve Türkmen varyantlarında da karşılaşmaktayız. "S9 varyantında Zühre, Tahir'in parçalanmış etlerini toplatıp kendi bahçesine gömdürür. Mezarın yanında kırk gün dua eder. Kırkinci gün mezarın başında bir türkü söyler. Allah tarafından Tahir'e can gelir ve bu türkülere cevap verir. Ancak sonunda mezar açılır ve Zühre mezarın içine girerek kaybolur."³³ Türkmen varyantında ise hem Tahir hem de Zühre'nin canlandığını görmekteyiz. Bu varyantta "Hz. İsa ve Hz. Hızır, âşıkları (Tahir ile Zühre'yi) mezarından çıkarıp 'bugün toy gününüzdür, kalkın' diyerek onlara can verirler. Sonunda da Tahir ile Zühre evlenirler."³⁴

7. Zühre'nin Akıbeti

Tahir'in ölümünün üzerinden aylar geçtikten sonra, Zühre Tahir'in mezarını ziyaret için babasından izin alır ve Tahir'in mezarına gider. Burada Tahir'e kısa bir şiir okuyan Zühre saç örgüsünden çıkardığı kamayı göğsüne saplar ve orada ölür. Padişahın emriyle Zühre de Tahir'in yanına gömülür.

"Tahir'in sağ kaldığı bütün varyantlarda, Zühre de sağ kalır ve muradına erer. Diğer varyantlarda ise ya olağanüstü bir şekilde ölür ya da intihar eder."³⁵ Kıbrıs Türk varyantında da Tahir'in ölmesi üzerine Zühre intihar eder.

"Türkmen, Rodop, Arnavut, S5 ve S6 varyantlarında, Zühre, Tahir'in ölmesi üzerine, Tahir'in mezarının başına giderek kendini bıçak, ustura gibi kesici bir aletle öldürür."³⁶ Kıbrıs Türk varyantında da Zühre'nin kendisini kesici bir aletle(kama) öldürdüğünü görmekteyiz.

³³ Fikret Türkmen, age, s. 85.

³⁴ Fikret Türkmen, age, s. 88.

³⁵ Fikret Türkmen, age, s. 84.

³⁶ Fikret Türkmen, age, s. 85-87.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

S8 varyantındaki durum Kıbrıs Türk varyantındaki durumla daha fazla benzemektedir. “Bu varyantta, bir gün Tahir’in mezarını ziyarete giden Zühre saçları arasında sakladığı bıçağını çıkararak kendisini öldürür.”³⁷

8. Rakibin Akıbeti

Padişah, bir süre sonra kızının hayatta olmamasının en büyük sebebinin halayık ve halayığın oğlu Karaçol olduğunu fark eder. Bu yüzden her ikisini de öldürtmeye karar verir.

Padişah ilk olarak halayığı öldürtür. Sonra da kaçmaya çalışan Karaçol’un peşine cellatlarını takar. Kaçmaya çalışan Karaçol’a yetişen cellatlar sonunda onun kellesini uçururlar. Kesilen Karaçol’un kellesi yuvarlana yuvarlana Tahir ile Zühre’nin mezarının ortasında durur.

9. Ölümünden Sonra Meydana Gelen Efsaneler

Hikâyenin diğer varyantlarında olduğu gibi Kıbrıs Türk varyantında da Tahir ile Zühre’nin ölümünden sonra bir efsane ortaya çıkar. Bu efsaneye göre Tahir’in ölümünden sonra mezarının üzerinde kırmızı bir gül, Zühre’nin mezarının üzerinde beyaz bir gül biter. Karaçol’un mezarının üzerinde ise kara bir çalı çıkar ve Tahir ile Zühre’nin mezarlarının üzerini kaplar.

Kıbrıs Türk varyantının sonundaki efsaneye en yakın olan efsaneler “Yazma, Taşbaskısı, S3, S5, S8, Kırım, Özbek ve Türkmen” varyantlarının sonunda yer alan efsanelerdir. Bu varyantlarda “Tahir ve Zühre’nin mezarında gül fidanı, rakibin mezarında çalı diken biter ve sevgililerin sarılmalarını engeller.”³⁸ S6 ve S8 varyantlarında “Tahir ve Zühre’nin mezarlarında gül biter, hainin parmağından bir damla kan, iki mezar arasına düşer ve bu kandamlasından bir karaçalı fıskırır.”³⁹ Yani burada çalı, rakibin mezarı üzerinde değil, rakibin yere düşen kandamlası üzerinde çıkar.

Hikâyenin bazı varyantlarında (S1, S2, S7, Az., Alt. Os., Karagöz, Ortaoyunu varyantları) ise Tahir ile Zühre’nin kavuştuğunu görmekteyiz.⁴⁰

Görüldüğü gibi “Tahir ile Zühre”nin Kıbrıs Türk varyantı hikâyenin Anadolu ve Türk dünyası varyantları ile benzer bir epizot yapısına sahiptir. Epizotlara bağlı olarak hikâyede bulunan motiflere

³⁷ Fikret Türkmen, age, s. 85.

³⁸ Fikret Türkmen, age, s. 96.

³⁹ Fikret Türkmen, age, s. 96.

⁴⁰ Fikret Türkmen, age, s. 84.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

baktığımız zaman, motiflerde de benzerlikler bulunduğunu görmekteyiz. (Burada belirtilen motifler Fikret Türkmen'in Tahir ile Zühre kitabındaki "Tahir ile Zühre Hikâyesindeki Motifler"⁴¹ bölümündeki motiflerden yola çıkılarak tespit edilmiştir.) Kıbrıs Türk varyantında epizotlara bağlı olarak bulunan motifler şunlardır:

1. Epizot: Tahir ile Zühre'nin Aileleri:

Çocukları olmayan padişah ve vezir motifi: Hikâyenin Kıbrıs Türk varyantında padişah ile vezirin çocukları olmamaktadır.

2. Epizot: Kahramanın Doğumu ve Âşık Olmaları:

Mucizevî elma motifi: Padişah ve vezirin hanımları dervişin verdiği elmayı yiyerek hamile kalırlar.

Çocuklar doğmadan "söz kesme" motifi: Derviş, padişah ve vezirin hanımlarına elmayı verirken onlarla bir sözleşme yapar. Sözleşmeye göre doğacak olan çocuklar büyüdüklerinde birbirleriyle evlendirileceklerdir.

Ad verme motifi: Hikâyedeki ad verme motifi pek detaylı değildir. Çocuklar doğduktan sonra onlara adlarının verilmesi bölümünde özel bir uygulama görülmez. Sadece "padişahın kese kese altın dağıtarak ziyafetler çektiği ve kızına Zühre adını koyduğu" belirtilir.⁴² Vezirin de "kese kese altın dağıtarak oğluna Tahir adını koyduğu"⁴³ belirtilir.

Kahramanların aşklarını belirtmeleri motifi: Tahir ile Zühre kardeş olmadıklarını öğrendikten sonra birbirlerine şiirler söyleyerek aşklarını belirtirler.

3. Epizot: Âşıkların Evlenmelerinin Engellenmesi

Engelleme motifi: Tahir ile Zühre'nin birbirleriyle evlenmelerini engellemek için padişah ilk olarak Tahir'in anne ve babasını öldürtür. Daha sonra da Tahir'i sürgüne gönderir.

Ümitsiz aşk motifi: Halayığın oğlu Karaçol Zühre'yi sever. Ancak Zühre Tahir'i sevmektedir.

4. Epizot: Tahir'in Sürgüne Gönderilmesi

Sürgüne gönderilme motifi: Padişah Tahir'in Zühre'yle evlenmesini engellemek için onu sürgüne gönderir.

⁴¹ Fikret Türkmen, age, s. 177-198.

⁴² Mustafa Gökçeoğlu, s.85.

⁴³ Mustafa Gökçeoğlu, s. 85.

Sandıkla deryaya atılma motifi: Tahir sürgüne gönderilirken sandıkla deryaya atılarak sürgüne gönderilir.

5. Epizot: Tahir'in Geri Dönüşü

Sevgilisini bekleyen kız motifi: Zühre, Tahir'in sürgünden dönmesini bekler.

Kırk cariyeye motifi: Zühre sürgünden geri dönen Tahir'i kırk cariyesinin yardımıyla köşküne alır.

Türkü söyleyerek kendini tanıtmaya motifi: Tahir sürgünden dönüşte Zühre'ye türkü söyleyerek kendini tanıtır.

6. Epizot: Tahir'in Sonu

İmtihan motifi: Padişah Tahir'i öldürmemek için ondan içinde "Zühre" adı geçmeyen üç türkü söylemesini ister.

Başı kesilerek öldürülme motifi: Hikâyede hem Tahir hem Karaçol başı kesilerek öldürülür.

Kırk gün kırk gece ağlama motifi: Tahir'in ölmesiyle, Zühre kırk gün kırk gece ağlar.

Ölüm dirilme motifi: Tahir öldürüldükten sonra, Zühre kırk gün kırk gece ağlar ve kırkıncı gün hapsirmasıyla Tahir canlanır.

Gül olan kahraman motifi: Tahir öldükten sonra mezarı üzerinde kırmızı bir gül biter.

7. Epizot: Zühre'nin Akıbeti

Gül olan kahraman motifi: Zühre öldükten sonra mezarı üzerinde beyaz bir gül biter.

8. Epizot: Rakibin Akıbeti

Kötülüğün cezalandırılması motifi: Padişah, kızının ölümünden halayığı ve onun oğlu Karaçol'u sorumlu tutar ve onları cezalandırarak öldürtür.

Çalı olan kötü kahraman motifi: Karaçol öldükten sonra mezarı üzerinde bir çalı biter.

Hikâyenin Kıbrıs Türk varyantında bulunmayan motifler sırasıyla şöyledir: "Kıyafet değiştirip (Tebdil-i kıyafet) seyahate çıkma motifi". Bu motife göre çocuksuzluk derdi çeken yaşlı padişahlar kıyafet değiştirip dertlerine çare aramaya çıkarlar.⁴⁴ Kıbrıs Türk varyantında böyle bir durum yoktur.

⁴⁴ Fikret Türkmen, (1998), s.178.

Kıbrıs Türk varyantında mucizevî elmayı yiyen padişah ve vezirin hanımı dokuz ay on gün sonra normal bir doğumla çocuklarını dünyaya getirirler. Yani Kıbrıs Türk varyantında “Mucizevî doğuş” motifi bulunmaz.

“Çocukların eğitimi ve öğretimi motifi” hikâyede belirgin olarak yer almaz. Sadece “Bir gün Tahir ile Zühre okula gidiyorlardı.” şeklinde bir cümle geçer.

Fikret Türkmen’in Tahir ile Zühre kitabındaki “Tahir ile Zühre Hikâyesindeki Motifler” bölümünde⁴⁵ yer alan şu motifler Kıbrıs Türk varyantında yer almazlar: “Ölüm haberi olarak kanlı gömlek motifi”, “sadık çoban motifi”, “rüyada âşık olma motifi”, “rüyada kara köpek görme motifi”, “gurbetteki sevgiliye haber gönderme motifi”, “sihirli kemer motifi”, “dağın parçalanması ve yol vermesi motifi”, “eşkıyanın yardım etmesi motifi”, “aşk ateşiyle ağzından ateş çıkarma motifi”, “kesilen kellelerle kale burcu yapma motifi”, “kırk gün mühlet verme motifi”, “kıyafet değiştirerek sevgilinin düğününe gitme”, “yardımcı hayvan motifi”, “kahramanın geri dönüp sevgiliyle evlenmesi motifi”, “birden fazla kadınla evlenme motifi”, “zalim ana motifi”, “sihirli muska motifi”, “sihrin bozulması motifi”, “ilaç olarak insan eti motifi”, “sihirli kılıç motifi”, “evlenmek üzere hazırlık motifi”, “kanın başka bir objeye dönüşmesi motifi” gibi motifler hikâyenin Kıbrıs Türk varyantında bulunmamaktadır.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki, hikâyenin Kıbrıs Türk varyantı ayrılan ve benzeşen yönleriyle hikâyenin diğer bölgelerde anlatılan varyantlarıyla ortak bir yapı ve içerik arz etmektedir.

⁴⁵ Fikret Türkmen, age, s. 177-198.

KAYNAKÇA

- ALPTEKİN Ali Berat, Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- BORATAV Pertev Naili, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- ELÇİN Şükrü, Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- ERTUĞ Mehmet, Geleneksel Kıbrıs Türk Tiyatrosu, KKTC Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa 1993.
- GÖKÇEOĞLU Mustafa, Hikâyelerimiz Tekerlemelerimiz, Ultra Matbaacılık 1999.
- İSLAMOĞLU Mahmut, “Kıbrıslı Türk Âşıklar ve Rum Halk Edebiyatına Katkıları”, Kıbrıs Türk Kültür ve Sanatı-Araştırma, İnceleme ve Tebliğler, Yakın Doğu Matbaası, Lefkoşa 1994, s.105-124.
- TÜRKMEN Fikret, Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
-, Tahir İle Zühre (İnceleme-Metin), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*